

TALLÓZÁS

Szociológiai előrejelzés

(*Lupta de clasă*, 1969. 7.)

A jövő kifürkészése már a legrégebbi időkől kezdve szenvedélyesen foglalkoztatta a gondolkodókat. Az előrejelzés fontos helyet vívott ki magának a természettudományok számos ágában, egyes vonatkozásai pedig — mint például a meteorológiai prognózis — szerepet játszanak a jelenkori ember mindennapi életében — írja tanulmányában Silviu Brucan. Majd tovább bontva a gondolat-sort, rámutat: a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek felfedezésével a történelmi materializmus megteremtette a tudományos előrelátás elfeltételeit a társadalomtudományok területén is. Természetesen, a társadalom életének nagyobb bonyolultsága és a társadalmi fejlődés törvényeinek megismerésében jelentkező sajátosságok hátráltatták a társadalomtudományok prospektív funkciójának érvényesülését.

Marx és Engels — hogy elejét vegyék a jövővel kapcsolatos képzelgéseknek — leszögezték, hogy a tudományos előrelátás csupán a társadalmi fejlődés fő irányát állapíthatja meg, s semmiképpen sem jósolhat meg konkrét történelmi eseményeket, amelyeknek előidéző okai között éppúgy szerepelhetnek szükséges tényezők, mint véletlen, előre nem látható tényezők.

A szerző megemlíti, hogy a tudományos-műszaki forradalom okozta eufória nyomán az utóbbi két évtizedben rendkívüli módon fellendült a jövőt kutató irodalom. Az idevágó műveknek azonban még nincs szociológiai prognózis jellegük.

Clarke angliai tudós tudományos-műszaki előrejelző kutatásokat végzett (*Profiles of the Future* — 1962) a szállítás, távközlés biológia, kémia és fizika területén. Egy másik angol tudós, Calder Ritchie a jelenlegi tendenciák és az új tudományos-műszaki felfedezések alapján a jövő részletes prognózisát dolgozta ki (*After the Seventh Day* — 1961). Guszev és Vasziljev szovjet publicisták nagyszámú szovjet tudóssal interjúkat

készítettek, s ezeket *Az orosz tudomány a XXI. században* című kötetben jelentették meg. Az Egyesült Államokban Gordon (1965), Michel (1965), Harrison Brown (1957) hasonló munkákat adtak közre különös tekintettel a társadalom kibernetizálására. Landers (1966) olyan világot jósol meg, amelyet gépesített emberek és élőlényként viselkedő humanizált robotok népesítenek be. Ez utóbbiaknak azonban nincs belső életük és emberi értékük. Landers előrejelzéseiben e jelenség következményeit kivetíti a társadalmi, gazdasági és lelki életre. Halacy (1965) a kibernetikus szervezetű szuperember (Cyborg) fejlődésével foglalkozik és előrejelz új típusú kísérleti embereket, tervszerűsített genetikai mutációkat, számítógéppel irányított élőlényeket, járkáló gépeket, s megjósolja a nemek szabályozhatóságát.

Újabbban a jövőkutatás időszerű téma a szociológiai vizsgálódásokban is. Számos könyv jelent meg, különleges kutatóintézeteket létesítettek, szimpozionokat és nemzetközi értekezleteket tartottak. Az 1970-ben Várnában tartandó szociológiai világkongresszus témája: A jelenkor és a jövő társadalmi — a társadalmi fejlődés prognózisa, tervezése és tudományos vezetése.

A szociológiai prognózissal foglalkozó művek sorából különös figyelmet érdemel az a hat kötetes nagyszabású tanulmány, amelyet az Egyesült Államokban a 2000. évvel foglalkozó bizottság támogatásával és Daniel Bell irányításával rendeztek sajtó alá. Ezt a tanulmányt nagyrészt a Hudson Intézet (igazgatója Herman Kahn) közreműködésével állították össze. A munkában szociológusok, politológusok, közgazdászok, matematikusok, fizikusok vettek részt.

Kahn és Wiener alapvető prognózisában élénk vetül a jövő képe, amelyet a két szerző *standard-világnak* nevez. Ebben a világban a 2000. évben 6,4 milliárd ember él. Ázsia öleli fel a népesség tekintélyes részét (3,7), Európára 0,9, Afrikára 0,8, Észak-Amerikára 0,5, Dél-Amerikára 0,4, Óceániára, 0,025 milliárd jut. Az egy főre jutó társadalmi össztermék értéke pedig így oszlik meg: Afrikában 277, Ázsiában 577, Európában 5055, Óceániában 4310, Észak-Amerikában 6255, Dél-Amerikában 695 dollár.

Miután elemzi a Kahn-féle prognózisok fogyatékosságait, Silviu Brucan hangsúlyozza, hogy a kibernetikus szociológiai előrejelzések kérdése még távolról sincs megoldva. Ennek előfeltétele az egységes elméleti alap, az államok kölcsönös kapcsolatainak mélyreható ismer-

rete, valamint a nemzetközi rendszerben végbemenő objektív és szubjektív folyamatok kvantifikálása. E módszertani és elméleti problémák megoldásában a marxista szociológusok közreműködése nélkülözhetetlen.

Román filmtörténet

(*Caiet de documentare cinematografică*, 1961. 1.)

A román nemzeti film történetét megvitató tudományos értekezletet a Nemzeti Filmarchívum és a Románia Szocialista köztársaság Akadémiája Művészet-történeti Intézetének szervezésében 1968 decemberében tartották meg Bukarestben. A bukaresti filmdokumentációs folyóirat teljes számban foglalkozik ezzel az eseménnyel; közli a vitaanyagot és a hozzászólásokat.

Az ülésszakon megvitatták a már 1967-ben tervbe vett *Román nemzeti filmtörténet* szerkesztésére vonatkozó fontosabb elméleti és gyakorlati problémákat, konkrétan az 1896 és 1930 között hazánkban gyártott némafilmek rendszerezését és azokat az alapelveket, amelyeket a filmtörténet összeállításakor érvényesítenek.

Amint a bevezető tanulmányban Ion Cantacuzino és Bujor T. Ripeanu közli, 828 dokumentumfilm, 11 rajz- és 153 játékfilm szerepel a már összegyűjtött, feldolgozásra váró anyagban. „Ami a dokumentumfilmeket illeti — írja Cantacuzino —, figyelembe vettük ezeknek a román történelemre vonatkozó bizonyító értékét, s ezért felvettük a filmtörténetbe az összes román tárgyú dokumentumfilmet, amelyek a jelenlegi Románia területén készültek.“

Az esztétikai alapelvek megállapítása mellett a vita egyik fő tárgyát érintette Jordáky Lajos hozzászólása: „Kérdés: a nemzeti filmtörténetnek, végleges formájában, vajon csak román és román tárgyú filmeket kell tartalmaznia, vagy kiindulópontként figyelembe véve a területi adottságokat, le kell vonni a végző következtetéseket ennek az elvnek az alkalmazásából? Ugy hiszem, hogy figyelembe kell vennünk a földrajzi-területi tényezőket. Ebben az esetben a filmtörténetbe beletartoznak mindazok az alkotások is, amelyeket Janovics vezetésével készítették Kolozsvárt.“

„Rendkívül szükséges — mondotta a vita során Ervin Voiculescu —, hogy az együttélő nemzetiségek alkotásait is tartalmazza ez a filmtörténet. A könyv szerkesztését az említett két intézmény Ion Cantacuzinóra és Bujor Ripeanura bízta.

Adorno és a diákok (*Der Spiegel*, 1969. 19.)

Theodor W. Adorno már három és fél évtizede a német kultúrmozgalmak és gondolkodásmód élesszemű kritikusa. Apja kereskedő, anyja korzikai származású énekesnő volt, egyetemi éveit alatti zenét, szociológiát és filozófiát tanult. 1930-ban a frankfurti Társadalomtudományi Intézet tagja lett, és az intézet alapítójával, Max Horkheimerrel együtt írta meg „A felvilágosodás dialektikájá”-t (*Dialektik der Aufklärung*, 1947), melyben tudományos nézeteit fejti ki. A zene és a polgári élet keresztmetszetének bemutatásával a békés, nyugatitól Ted-dynek nevezett esztéta a barátainak diáknemzedékek bölcseleje lett. A frankfurti iskola négy nagyja közül (Adorno, Horkheimer, Habermas, Marcuse) 1967-ben a berlini diákok elsőnek neki mondták föl a baloldallal fenntartott szolidaritást, és szimbolikusan egy vörös játékmackót nyújtottak át neki. Frankfurti társaik pedig két héten át zavarták előadásait. Így a 65 éves Adorno két fronton harcol. A *Der Spiegel* munkatársa ilyen előzmények után kereste fel a filozófust. Kérdéseire Adorno kifejtette, hogy előadásait csak ideiglenesen szakította félbe. A diákok fizikai erőszakot nem alkalmaztak ugyan ellene, de annyira zavarták, hogy nem lett volna értelme előadásait folytatni. Korábban teljes egyetértés volt közöttük és a diákság között, hogy ez megszakadt, annak oka feltehetően a televízióban tartott előadása, melyben egy általa kidolgozott elméleti eszményképről beszélt, bár akkor nem tudta elképzelni, hogy emiatt ilyen nehéz helyzetbe kerüljön. Írásaiban soha semmiféle akcióttervet nem dolgozott ki, hiszen elméleti ember, aki az elméleti gondolkodást nagyon közel érzi művészi intencióhoz. Bölcselete már régóta csak nagyon közvetett kapcsolatban van a gyakorlattal. Talán annyiban van gyakorlati jelentősége, hogy a tudat bizonyos mozzanatait átcsapnak a gyakorlatba, de sohasem mondott olyasmit, ami a közvetlen gyakorlati tevékenységre célzott volna. A diákok mind egyre megpróbálják rávenni, hogy vállaljon velük szolidaritást, és szánja rá magát a cselekvésre. Ezt ő azonban mindig megtagadta. Nevezzék bár bírálatát „kritikai szertartásnak”, ő mindig csak arra törekedett, hogy kimondja, amit gondol: nem az ő dolga, hogy azzal, amit mondott, mihez kezdenek, vagy mi lesz belőle. Vajon elefántcsonttorony-tudományt

jelent ez? Ha igen, akkor sem aggódik az „elefántcsonttorony“ kifejezésért. Ennek a kifejezésnek valamikor jobb napjai is voltak, Baudelaire-nak is szüksége volt rá. Az elmélet és a gyakorlat viszonyának a nehézsége ma abban áll, hogy az elméletet előzetes gyakorlati cenzúrának vetik alá. Például megtiltják neki, hogy kimondjon egyszerű dolgokat, amelyek rámutatnának sok, a diákságtól helyeselt politikai célkitűzés illuzórikus jellegére. Különbösen is a harcos diákoknak csak látszólag van nagy táboruk, mert harcuk egy kis csoportra épül, a baloldali diákok nagy tömegeit azonban nem tudják magukkal sodor- ni. Hogy a diákok némelykor közvetve, máskor közvetlenül hivatkoznak az ő társadalombírálatára, és azt állítják, hogy nélküle nem lenne diákmozgalom — ezt valószínűnek tartja, mégis úgy véli, hogy az elmélet és a gyakorlat közötti összefüggést gyakran rövidzárlato- san állapítják meg. Az ún. egységakció- nak a társadalmi totalitás hangsúlyozásá- val hirdetett értéke végtelenül korláto- zott. Ő ugyan nem tudja, hogy a társa- dalmi totalitás megváltoztatható-e egy- ségkció nélkül, mert csak azt kutathat- ja és elemezheti, ami van. Ha erre azt válaszolják, hogy aki a társadalmat bí- rálja, annak azt is meg kell mondania, hogyan lehet a társadalmat jobba tenni, ő csak annyit felelhet, a történelem több példával bizonyítja, hogy a tiszta elmé- leti szándék kifejtését követően meg- változott a tudat és vele a társadalmi valóság. Nincs abban semmi érthetetlen, ha a diákság magáévá tette azt a mon- dását, mely szerint „a kritikai elmé- let felemeli a követ, amely alatt a ren- detlenség kotol“, és most ezzel őt do- bálja meg. Ugyanis az a meggyőződése, hogy az akcionizmus a kétségbeesésre ve- zethető vissza, mert az emberek érzik, nagyon kevés hatalmuk van a társadalom megváltoztatására. Az az állítás, hogy „semmi más, csak a kétségbeesés sza- badíthat meg bennünket“, provokatív ugyan, de nem ostoba. Jobb, ha az em- berek kétségbeesnek attól a világtól, a- melyben élnek, borulátók vele szemben, mintha „optimista“ szemellenzöt hor- danának.

Végül Adorno kifejti a tanügyi re- form szükségességét, és hangsúlyozza, hogy egész múltját meg kellene tagadnia, ha most az erőszak az erőszak ellen el- vet hirdetné. Szerinte ugyanis ez megold- hatatlan körforgáshoz vezet, bár elis- meri, hogy a tényleges fasizmusra csak erőszakkal lehet reagálni. Mégis, ha ma, miután a totalitárius államokban millió

és millió embert meggyilkoltak, még mindig erőszakot prédikálnak, ő meg- tagadja az ilyen irányzatok követését.

A művészetszociológia tárgyáról és módszeréről

(*Revue internationale des sciences so- ciales*, 1968. 4.)

A művészetszociológia, a második vi- lágáború óta különösen, világszerte egy- re nagyobb érdeklődést kelt, de talán éppen ezért mindjobban érződik a szük- sége annak, hogy tárgyat és módszereit tudományos precizitással körülhatárolva, megóvják mindenfajta külső és belső torzítások és félremagyarázások vesze- delmétől. A növekvő népszerűség ugyan- is — amely bizonyára összefügg az eg- zakt tudományos módszerek iránt nap- jainkban általában megnyilvánuló ér- deklődéssel — egyidőben kétirányú tor- zítással is járhat: egyfelől azok részéről, akik területét túlságosan leszűkítve, csak a műalkotás terjedésének mérhető ada- tok tükrében való szociológiai vizsgálá- tára korlátozódnak, megrekedve vége- redményben az alkotás problematikájá- val csak lazább kapcsolatban lévő kér- dések vizsgálatánál; a másik torzítás a területét túlságosan is kitágítók részéről fenyeget, akik minden jelenségre érvé- nyes, egyetemes hatású módszert látnak benne, s ezzel óhatatlanul — reális le- hetőségein és területen túllépve — az erőltetett magyarázatok, vulgarizáló le- egyszerűsítések kátyújába juttatják.

A számos külföldi és hazai folyóirat- ban és szakszemlében megjelent tanul- mány közül, amelyek különböző vonat- kozásokat vizsgálva lényegében a művé- szet-(s ezen belül az irodalom-)szocioló- gia iránti érdeklődés növekedését tanú- sítják, kiemelkedik Alphonse Silber- man-nak, a kölni és lausanne-i egyetem szociológia-professorának, a neves zene- szociológusnak az UNESCO társadalom- tudományi szemléjében megjelent tanul- mánya (*Situation et vocation de la socio- logie de l'art*). A tanulmány első felében bírált mai művészetszociológiai elméle- tek és nézetek (G. Gurvitch „szellem- szociológiája“, Karl Mannheim „tudás- szociológiája“, a történeti szempontú „kultúrszociológia“, Max Weber ideál- típusokra épített szociológiai vizsgálódá- sai, Lucien Goldmann „genetikai struk- turalizmusa“ stb.), ismertetésére most nem térünk ki, helyette — lehetőség sze- rint a szerzőt idézve — próbáljuk össze- foglalni a tanulmány második részében adott megfogalmazásait a művészetszo- ciológia tárgyáról és módszereiről.

„A modern szociológia — szögezi le a szerző — a művészetben vagy a művészetekben társadalmi jelenséget lát, amely a társadalmi tevékenység bizonyos formájában nyilvánul meg, és feltételezi a két partner: az adó és a befogadó jelenlétét... E jelenségeket nem kell szükségszerűen és kizárólag mint okot és okozatot felfognunk, hanem mint egymást kölcsönösen feltételező, viszonyosságban és kölcsönhatásban lévő tényezőket.“ E tételének megfelelően, J. M. Guyaura támaszkodva a művészetszociológiát mint „a kulturális élet társadalmi aspektusainak tudományát“ jelöli meg, de hangsúlyozza, hogy érdeklődésében döntő helyet foglal el a *művészi élmény*, ugyanis maga a műalkotás csak általa válik társadalmi (s a szociológia által tanulmányozható és tanulmányozandó) tényezővé. Természetes, hogy az ilyen fajta vizsgálódás középpontjában *magá az ember* áll, nemcsak mint eszköz, hanem — művészeti-társadalmi lényként — mint *cél* is. A művészetszociológia arra törekszik, hogy megvizsgálja a művészeti alkotás keltette élményt annak a társadalomra gyakorolt hatásában, hogy felszínre hozza azokat az imponderabilitásokat, amelyek vele járnak.

„Éppen ezért — írja tovább Silbermann — a művészetszociológiában végzendő minden egyes elemzés esetében világosan meg kell különböztetnünk a strukturálist a funkcionálistól és ugyanakkor tisztán kell látnunk, hogy ez utóbbi is két különböző síkon helyezkedik el: egyfelől az esztétikai funkció síkján, amely lehetővé teszi, hogy a művészi anyag, a tartalom és forma közvetítésével kapcsolat jöjjön létre az alkotó és a fogyasztó között; másfelől a *társadalmi* funkció síkján, amely kapcsolatot teremt a személyek, eszmék, kulturális normák, magatartástípusok között. Igaz, e kapcsolatokban maguk az esztétikai funkciók is részt vesznek, de csak másodlagosan.“

Az alkotó és a közösség kapcsolatának szociológiai vizsgálatában a szerző tólvólról sem egyoldalú. Hangsúlyozza e hatás kölcsönösségét, reverzibilitását: magára a művészre s a születő műre való visszahatását. A művészeti folyamatoknak ez az alapvető, az emberből kiinduló és az emberhez visszatérő koncepciója érvényes a művészetszociológia minden ágára.

A továbbiakban a művészetszociológia négy tárgykörét jelöli meg: tanulmányozza a *teljes művészi folyamatot* (azaz a művész, a műalkotás és a közönség kölcsönhatását, kölcsönös feltételezettse-

gét a művészi formákra való hatásuk szempontjából); *magát a művészt* (egyéni és társadalmi viszonyait s azokat a tényezőket, amelyek a mű megszületésében közrejátszottak); *törekszik magának a műalkotásnak a szociológiai megismerésére* (ebben a vonatkozásban szembenáll azokkal, akik a születő művet csak az alkotó egyéniségének belső determinánsaiból akarják magyarázni); végül vizsgálja a *művészet közönségét* (hatás-, izlés-, közönségszociológia, a művészetpolitika és a művészi nevelés, a társadalmi ellenőrzés tanulmányozása).

A tanulmány végén, összefoglalóban, kijelöli a művészetszociológia célját: 1. a művészet mint társadalmi jelenség dinamikus jellegének felszínre hozása annak különböző kifejezésformáiban; 2. a műalkotás egyetemlegesen érthető, meggyőző és érvényes megközelítésének lehetővé tétele és 3. olyan törvények kidolgozása, amelyek lehetővé teszik számára egyik vagy másik művészeti esemény ilyen vagy olyan következményének előrelátását.

A szerző végig hangsúlyozza, hogy a művészetszociológia nem vállalkozik a művészet természetének, mibenlétének magyarázatára, az ilyen kísérleteket a maga tudományágán belül idegen: történetfilozófiai, pszichológiai, filozófiai, esztétikai beütéseknek tartja, s többek között épp a tőlük való elhatárolódásban látja a művészetszociológia eredményességének egyik kulcsát.

Lukács György műve — román szemmel

(Románia irodalmi, 1969. 27.)

Lukács György neve nemrég román fordításban is megjelent esztétikai tanulmányait megelőzően sem volt éppen ismeretlen a román kritika előtt. Művének nem egy vonatkozásáról — nemzetközi visszhangot kiváltott viták kapcsán — a román irodalmi sajtó is szólt, mégsem túlzás talán arról beszélni, hogy kötete megjelenésével jött el felfedezésének, a román kritikai és esztétikai gondolkodásban való hasznosításának ideje is. Legalábbis erre enged következtetni, hogy a könyv visszhangja gyümölcsöző eszmei találkozás formáját ölti. Ez indokolja Edgar Papu cikkének (*In jurul lui Georg Lukács*) kiemelését, mint amely a könyv ürügyén figyelemre méltó megállapításokat tesz a Lukács-mű egyes, eddig kellő súllyal nem értékelt aspektusairól.

Edgar Papu szerint Lukács gondolatrendszerének legfontosabb vonása a tények pozitivisták megállapítása helyett

egy forrongásban lévő világ változandóinak megragadására s az azokban körvonalazódó újra irányuló figyelme: beállítottsága a „hogyan is van?” kérdése helyett a „hogyan kell lennie?” megválaszolására. Ezt a vonást — melyet a lukácsi gondolkodásmód lényegi vonásának tart — már a marxizmus előtti idealista szakaszból való írásaiban is felfedezi, a hangsúlyozását azért tartja fontosnak, mert ebben látja magyarázatát Lukács marxistává válásának. Ezt a tipológiai gondolkodást még csak erősítette analitikus hajlama s a jelenségek összehasonlító elemzés útján való vizsgálata, amelynek sikerében nagy szerepe van rejtetezései rendkívül széles körű műveltség-alapjának is. Lukács — állapítja meg Edgar Papu — „századunk legjelentősebb szellemeinek egyike”, „egészen napjainkig egyike az esztétikai gondolkodás legkifinomultabb és legmélyebb tipológiai analitikusainak”.

Különösen fontosnak tartja, hogy ez a tipológiai gondolkodás az átfogó és általános síkokban éppúgy megnyilvánul, mint az aprólékosan körülírható jelenségek vizsgálatában. Külön felhívja a figyelmet néhány olyan elemzésre, melyek elentétes analógiákban jártas gondolkodását jelzik: az antik és modern dráma párhuzamba állítására, a Thomas Mann — Goethe párhuzamra, Balzac és Zola összevetésére (amelynek során Lukács tipológiai megkülönböztetést tesz a hiteles *elbeszélő* epika és a *leíró* epika között, sőt az elemzést még tovább gördítve a kétféle epika mögött álló kétféle: *résztevő* és *megfigyelő* írótypus, és az ezeket kialakító korok tipológiája között; s végül a Balzac—Stendhal összehasonlításra, amelynek eredménye a tipológiai elemzés stílustörténeti hasznosítása. Szerinte Lukács művének nagy értéke, hogy „a *leíró* tipológiát, amelynél napjaink oly sok művészet-teoretikusa megáll, továbbviszi, kiegészítve *magyarázó* tipológiával”. E vonásában látja hatásának titkát is: „Szerintünk ez a tipológiai ábrázolás, amelynek során az olvasó előtt az ellentézés révén erőteljesen kidomborodnak a két egymás mellé állított jelenség legfontosabb — legfinomabb megkülönböztető jegyei — titka annak a lebilincselő erőnek, amellyel Lukács György hatott nemzedékek egész sorára.”

Lukács György a magyar kultúráról (Kortárs, 1969. 7.)

Talán nem véletlen, hogy a magyar irodalomról szóló tanulmányait, cikkeit

összegyűjtő kötete kapcsán Lukács György szükségesnek érzi végigtekinteni a magyar irodalomhoz — és tágabban — a magyar kultúrához való viszonyát. Írása (*Utam a magyar kultúrához*) érdekes, mint szellemi önéletrajzi dokumentum is, de az önszeméltetés — épp mert ebben a vonatkozásban is annyi vád, félreértelmezés és ignorálás kelt nyomában — jóval több ennél. A gazdag életpálya főbb állomásai — irodalomtörténetekből, lexikonokból is — közismertek s itt azokat épp csak jelzőszerűen említjük: Lukács útja a gyermekkori lipótvárosi életviteltől, a milleniumi Magyarország dzsentri-szemléiségével való igen korai szembe fordulástól, a Thália körén, a háború előtti radikális polgári tömörüléseken át vezet a proletárforradalomban való részvállalásig s onnan, nem kevés biográfiái és eszmei hányattatás során az emigrációba: Bécsbe, Moszkvába, a felszabadulás után pedig, marxista fegyverzetben egy „új magyar kultúra” építőjeként vissza Magyarországra. Eközben született meg az életmű, amelyről maga mondja: „Ideológiai tevékenységem súlypontját egész idő alatt általános filozófiai problémák teszik ki. Ezeknek természetszerűleg túl kell mutatniuk a magyar világságon. Filozófiát (természetesen az esztétikát is beleértve) a legnagyobb világtörténelmi nép fia sem gondolhat végig puszta saját nemzeti tapasztalatai alapján.”

Érthető, hogy Lukács találkozása a századfordulón a magyar kultúrával az erős taszítás jegyében ment végbe. „... nagyon korán heves ellenzéki érzelmek uralkodtak bennem a hivatalos Magyarország egészével szemben”, és tovább: „ezt az ellenérzést kritika nélkül általánosítottam, kiterjesztettem az egész magyar életre, történelemre, irodalomra egyaránt (az egyetlen Petőfi kivételével) ...” Viszont ennek ismeretében még többet mond az, hogy a *Nyugat* és a *Huszadik Század* körében „izolált jelenségnek” megmaradó Lukács számára döntő élményt jelent találkozása Adyval, mégpedig nem is egyszerűen irodalmi, hanem egész későbbi világnézetét döntően befolyásoló eszmei élményt. „Ady döntő hatása — írja Lukács — rám éppen abban érte el csúcspontját, hogy ő soha, egy pillanatra sem békült ki a magyar valósággal és rajta keresztül az egész akkor létezővel sem... Amióta Adyval megismerkedtem, ez a kibékíthetlenség mint kiküszöbölhetetlen kíséret jelen volt minden gondolatomban, bár hosszú ideig képtelen voltam mindezt jelentőségéhez mérten tudatosítani.” Az

Ady-élményen keresztül volt képes Lukács eljutni a magyar kultúrához, ennek fedezete hitelesíti a proletárdiktatúra alatti szerepét éppen úgy, mint a 30-as évek végén Moszkvában írott tanulmányait (természetesen Adyról, de mellette Babitsról, a népiekről is), s ez igazolja 1948-as kötetében (*Új magyar kultúráért*) megjelent írásainak eszmeiségét is. Ezért vállalhatja magáénak „Csonkai és Petőfi, Ady és József Attila a népből kinövő, annak saját sorsát megteremteni akaró aktivitását” s ezért kapcsolhatja az Ady-hatás mellé „Bartók művészetének plebejus demokratizmusát” is.

Ebben az összefüggésben Lukács György kapcsolódása a magyar irodalomhoz mélyebb, mint ahogy azt műve egészében a magyar irodalommal kapcsolatos tanulmányok részaránya sejteti, és nem keveset elárul az a tény sem, hogy ez az írás is — amely, mint maga jegyzi meg: „végső fokon mégis egész munkásságom társadalmi-emberi alapjait kísérli megvilágítani” — épp a magyar irodalomról írott tanulmányait egybe-gyűjtve fogalmazódott meg benne.

Eugenika Angliában

(*Nature*, 1969. 5195.)

Emberi populációk szaporodásának ellenőrzésében elért eredményekről, az angol eugenika eddigi tapasztalatairól számol be röviden a tekintélyes angol természettudományi figyelőben dr. C. O. Crater, az angliai Klinikai Örökléstani Intézet igazgatója. Az ismertetés bevezetőül aláhúzza, hogy Angliában minden száz gyermek közül egy olyan kromoszóma-rendellenességekkel születik, melyek az élete folyamán elkerülhetetlenül hátrányos helyzetbe juttatják társaival szemben. Hasonló azoknak a gyermekeknek az aránya, akik károsan megváltozott, mutáns gének öröklése miatt szenvednek. Ez — az egyébként világszerte hasonlóan magas arányszám — tette indokolttá Angliában a genetikai tanácsadást, az első tudatos eugenetikai intézkedések bevezetését. A mai tanácsadó gyakorlatban azonban a genetikus csupán figyelmeztet az abnormális gyermek születésének veszélyére, a szülők döntik el, vállalják-e a kockázatot, és ha igen, akkor hány gyermek esetében.

A szerző csoportosításában az öröklődő károsodásokat előidéző okok között első

helyen a *kromoszómakészlet rendellenességei*, kromoszómahiányok vagy kettőzések szerepelnek. Ennek a betegségcsoportnak a klasszikus példája a mongoloid idiotizmus, de halmozottan fordul elő rendellenes kromoszómakészlet a szexuális viselkedészavarokat mutató betegek esetében is. A második csoportba sorolja a cikk a károsan változott *mutáns gének* okozta örökletes betegségeket. Ezek a betegségek általában egy káros vegyület szintézisével vagy egy életfontosságú vegyület szintézisének elmaradásával jellemezhetők. A harmadik öröklődő betegségcsoport oka az ún. *poligenikus predispozíció* — több kiegyensúlyozatlan gén összjátékából kialakuló betegségre való hajlam. Ez vezethet például szkizofréniához, valamint néhány ideg- és szívbetegséghez. A szerző hangsúlyozza, hogy míg az első okcsoport nincs közvetlen kapcsolatban a környezeti feltételekkel, addig a harmadik predisponált csoportban éppen a környezeti feltételek váltják ki a betegséget. Az öröklődő betegségek kiváló okaival párhuzamosan csoportosíthatók a módszerek is, melyekkel Angliában az egyént és a társadalmat igyekeznek a genetikai tehertételtől megóvni. Így, amikor a kromoszóma-rendellenességek veszélye világosan felismerhető — mint az idézett mongoloid idiotizmus esetében —, a terhes anyán embrionális szövetből kromoszómavizsgálat végezhető, és szükség esetén javasolható a terhesség megszakítása. Káros, mutáns géneket öröklő gyermekek születését, ezeknek a géneknek a továbbszaporodását a társadalomban genetikai tanácsadással igyekeznek megelőzni. A tanácsadó orvosgenetikus a szülők öröklődő betegségeinek ismeretében figyelmezteti a házastársakat a gyermeket fenyegető veszélyre. Ami a poligenikus predispozícióit illeti, ki lehet ugyan már mutatni azokat a szülőpárokat, ahol a betegség veszélye valószínűbb, de a genetikai tanácsadás semmiképpen sem védhet meg a környezet betegsékváltó hatásai ellen.

A cikk befejezőként leszögezi, hogy amikor a családtervezési és genetikai tanácsadás megindult Angliában, sokan kételkedtek a módszer eredményességében, mivel azt a „csúcson” kezdték, a magasabb foglalkozási osztályú (első sorban értelmiségi) családokban, ahol kevesebb gyermekkel, kisebb szaporulattal lehetett számolni. Ahogy azonban a családtervezési tanácsadás elterjedt, a helyzet megváltozott, és ma már a gyermekszám növekedésének tendenciája határozott párhuzamot kezd mutatni Angliában az intelligenciafok növekedésével.

A Fekete Kontinens történeti múltja

(Le Monde, 7613.)

Mintegy harminc afrikai vagy Afrika múltja iránt érdeklődő történész értekezletet tartott az UNESCO párizsi székhelyén, hogy előkészítsék Afrika egységes összefüggő történetének megírását. Már eddig is sok monográfia jelent meg e földrész különböző területeinek és országainak történetéről; most az a feladat, hogy kidolgozzák Afrika egységes történetét. Az első tennivaló a hivatott szerzők névsorának összeállítása, továbbá azoknak a szervezeteknek és intézményeknek a számbavétele, amelyek a Fekete Földrész problémáival foglalkoznak, valamint a különböző kiadványok, a munkában levő tanulmányok repertóriumának elkészítése. Ezt követően a történeti források, okmányok számbavételére és kiadására kerül sor. Az előkészítő munkák eredményeként a történetkutatás rendelkezésére állanak majd az észak- és nyugat-afrikai arab kéziratok, a nigériai hauszák, az etiópiai amharik vagy a kelet-afrikai szuahéli okmányok. Az első kötet: *Kalauz az afrikai történet forrásaihoz*, még ez év folyamán megjelenik. Majd sorra kerül a francia, spanyol, olasz, a vatikáni, a német és a skandináviai levéltárak tanulmányozása. Az eddigi felmérések alapján különösen gazdag anyag lappang az Egyesült Államok archívumaiban.

Joseph Ki-Zerbo, az ougadougoui egyetem (Felső-Volta) professzorának az értekezleten elhangzott jelentése szükségesnek tartja a forgalomból már kifogyott munkák újrakiadását, valamint az UNESCO Afrikára vonatkozó történeti füzeteinek gazdagítását. Afrika történetének tanulmányozásában különös jelentősége van a szájhagyománynak. Ennek összegyűjtése a legsürgősebb feladat, mert azok a „vének“, akik ma még hordozói a hagyománynak, kihalóban vannak. Minden ilyen „bölcös öreg“ halála egy levéltár pusztulását jelent — állapította meg méltán az értekezlet egyik neves résztvevője. A tradíció pusztulását akarják megakadályozni az a néhány évvel ezelőtt Niamey-ban létesített központ,

melynek feladata a szájhagyomány összegyűjtése a Niger folyó mentén. Nem kevésbé foglalkoztatják a munkaközösséget a módszer kérdései: hogyan lehet egységes szemléletbe foglalni az összes afrikai népek történetét Algériától Fokvárosig, Dakartól Nairobiig. De Afrika története nem merülhet ki az események, a dinasztiák, a külső és belső harcok történetében, hanem magában kell foglalnia a gazdasági, társadalmi, technikai és kereskedelmi történetet, valamint azokat a nagy jelentőségű népvándorlásokat, amelyek Afrika különböző területein végeztek. Mindez megköveteli a történeteszek mellett a szociológusok, a régészek, az antropológusok, a nyelvészek, a vallástörténészek és a közgazdászok közreműködését. Afrika múltjának feltárása nem jelentheti autonómiájának eltűnését, és a belső fejlődés mellett szüntelenül hangsúlyt kapnak a többi kontinenssel kialakult kapcsolatai, a sokoldalú kölcsönös befolyások és hatások. A történeti múlt periodizálását már el is végezték. Az első periódus: Afrika az iszlám megjelenése előtt, felöleli e földrész őstörténetét, ókorát és az afrikai civilizációk fejlődését a VII. századig; a második a VII—XVI. századra terjed ki; ezt követi a XVI—XIX. század, vagyis az idegen uralom kora; az utolsó periódus a második világháború utáni korszakot foglalja magában. A három utolsó szakasz az Amerikában kialakult különböző néger közösségek történetét tartalmazza.

A szerkesztés feladatát nemzetközi bizottság látja el, melynek irányítása alatt, az UNESCO keretében egy 12 tagú titkárság működik majd. Az egyes köteteket zsebkönyv alakban is kiadják, angol, francia, szuahéli, pól, hausszász, afrikáner és arab nyelven. A kiadás költségeit az UNESCO fedezi. Egy XVI. századbeli francia történész, Jean Bodin mondata ki először az elmarasztaló ítéletet: *nihil ab Africa*. Az Afrika múltjáról készülő nagyszabású munka most a tények alapján fogja bebizonyítani ennek az állításnak tarthatatlan voltát, és azt a hozzájárulást, amellyel a Fekete Kontinens gazdagította az emberiség közös kincsesházát.